

Pohanský idol z Kouřimi, Česká republika

Nada Profantová

The paper considers the findings about the archaeologically detectable pre-Christian manifestation in the hill-fort of Kouřim/Kurim in the 10th century written report in Middle Bohemia. The small non-complete stone "idol"(post), 17 cm in height, is published in the article. It is decorated in two lines: The upper brings 5 faces (human masks), the lower one shows two smaller complete faces with headbands, originally it consisted of 6. The stone idol was found before the year 1998 near the third wall (fortification line) – not far from the cultic place near the spring "U Libuše" (fig. 1). It is probably a pagan idol from the 9th and 1st half of the 10th century with symbolic meaning. The upper faces could symbolise the world of Gods, the lower one the world of people or world of rules. This idol is unique evidence about the developed slavic paganism in Bohemia during the 9th–10th century.

Keywords: cultic object, idol, Bohemia, Early Middle Ages.

Motto

A když byli...(rozuměj Češi) vysvobozeni z rozličných ran morových, stavěli v čelo po svrchu řečeném knížeti vladaře neboli vévody z jeho potomstva, sloužice modlám a bůžkům a bujně slavíce oběti podle pohanských obyčejů....

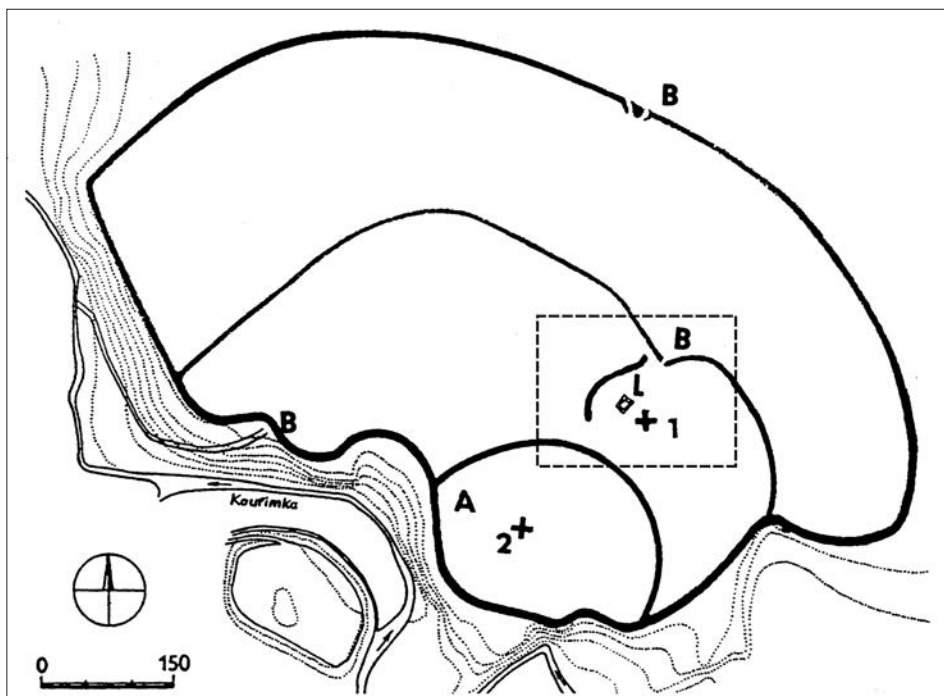
Kosmova kronika česká (Chronica Boemorum)

1. Úvod.

Nedávno jsem se pokusila shrnout archeologické doklady pohanského kultu v Čechách a částečně i na Moravě (Profantová 2011) a vytvořila mapu s 15 archeologickými i jinými doklady kultu (oc. obr. na str. 32, zde obr. 6). Zvláště jsem pro Čechy ještě zmapovala toponymické doklady (oc. obr. s. 25), u nichž je třeba doplnit ještě dnes již neexistující středověkou osadu Stribož v jižních Čechách, jejíž jméno je zachyceno jen ve středověkých a raně novověkých písemných pramenech.

I některá pomístní jména mohou vypovídat o této problematice, např. na Moravě „Pohansko“ (zejména v kombinaci s archeologicky objevenými 3 kultovními místy), v Čechách mezi takové patří např. poloha Svatovit na katastru Hradištka I (Veltruby) na Kolínsku.

Z Čech je zachyceno 8 lokalit včetně posvátné hory Říp, skutečná odkrytá kultovní místa pod širým nebem máme však jen tři (Kouřim, Praha-Malá Strana, Praha Hrad-

Obr. 1. Kouřim: plán hradiště, A – Akropole, L – vyznačení kultovního místa „u Libuše“, B – brány 1, 2 pohřebiště „Libušinka“. Podle Profantová, Stolz 2007.

pahorek Žiži či celé nejstarší jádro vymezené příkopem¹). Prostor u posvátného jezírka v Kouřimi ve středních Čechách tak patří mezi nejdůležitější v zemi (zde obr. 1, Profantová 2011, obr. s. 22).

2. Kouřim v písemných i archeologických pramenech

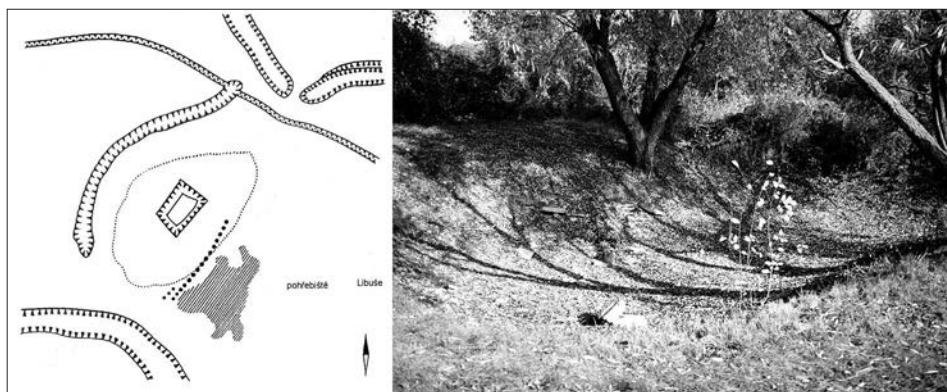
Rozlehlé trojdílné hradiště Kouřim (okr. Kolín, 40 ha) má v české historiografii výsadní místo díky vyprávění o boji sv. Václava s kouřimským knížetem, zachyceného v Kristiánově legendě (Ludvíkovský 1978) vzniklé na konci 10. století. V tomto příběhu se kouřimský kníže, z pozdější kroniky známý jako Radslav, podvolí díky „nebeskému vidění, že sv. Václav má na čele zářící podobu svatého kříže“².

Kouřim je jedním z mála nepřemyslovských hradišť, jež známe z Kristiánovy legendy původním jménem (Kurim); o hradišti se dochovala zmínka jako o hradu „počtem lidu mocném“ a zároveň jde o jedno z poměrně dobře prozkoumaných raně středověkých hradišť (Šolle 1959, týž 1966).

Bylo zde v prostředním areálu hradiště objeveno hradbou, příkopem a nejspíše i malým příkopkem zvláště vydělené kultovní místo u jezírka s uměle upraveným břehem

¹ Posvátnost prostoru indikuje i bájná „Libušina věštba“ zachycená u Kosmy, která předurčila výběr místa pro jeho výstavbu – cf. Třeštík 1997, 338- Počátky Přemyslovců.

² Nejspíše se jednalo o motiv ukřižovaného- vlastně o motiv boha Odina, kterým byla dodatečně vyzdobena tzv. svatováclavská přilba.

Obr. 2. Kourřim: zjednodušený plán kultovního prostoru u jezírka „u Libuše“, podle M. Šolla 1966, 2B: Fotka vyschlého jezírka u Libuše z 90 let 20. století. Foto N.Profantová.

(obr. 2, Šolle 1966, obr. 5 a 33). Leželo v místě naproti bráně – v komunikačně významném prostoru. Vstupovalo se do něj od jihozápadu.

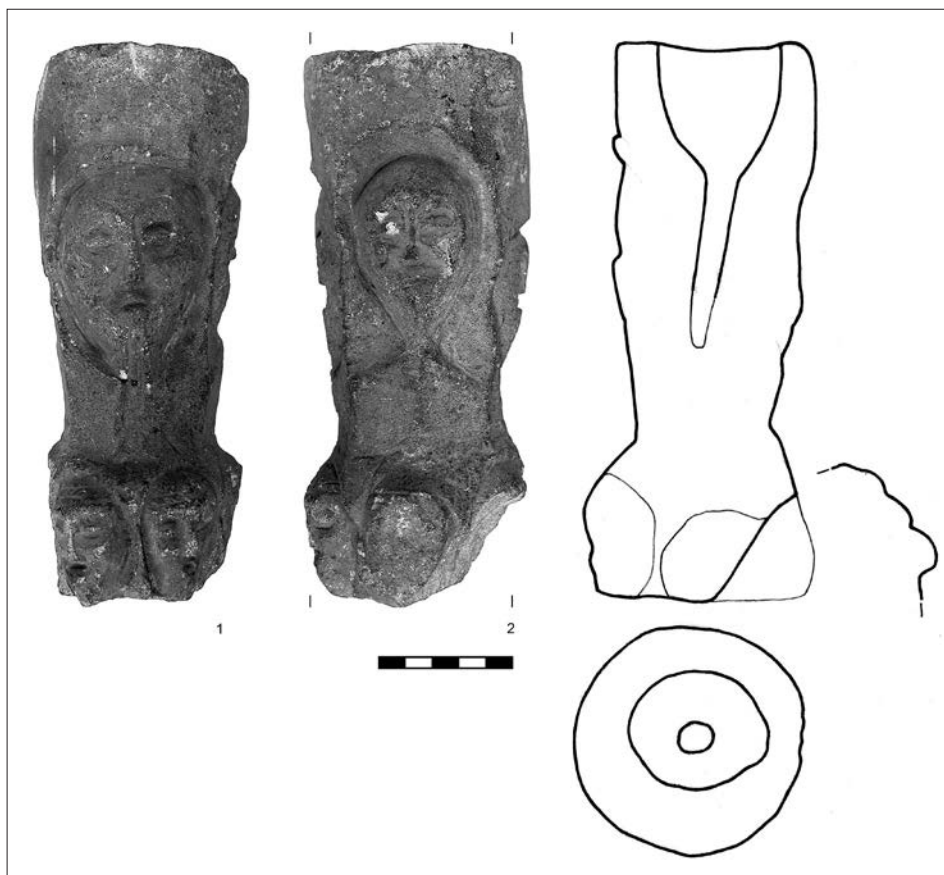
Zpracování archeologických výzkumů přineslo již řadu důležitých poznatků zejména pro 9. a 10. století. Přesto se ještě objevují nálezy či situace, které jsou unikátní a zásadně rozšiřují základní znalosti o elitě sídlící na hradišti, o jejím vztahu ke křesťanství³ či naopak pohanství.

Na plánu v knize M Šolla (1966, obr. 33) zaujme z hlediska pohanství autorem výzkumu podrobně nerozebraná skupina kúlových jamek v blízkosti objektu 136 východně od jezírka. Pět kúlových jam vytváří pravidelný polokruh (průměr něco přes 4 m) a jedna je umístěna v superpozici k jámě, půdorysně ve středu onoho polokruhu. Dvě z jamek jsou asi v superpozici s hradbou. V detailu však nejsou jámy nijak číslovány ani příliš popsány jejich výplně, čímž se jen obtížně prokazuje jejich současnost či souvislost. Popis situace jámy 136 se mi nepodařilo nalézt, ani její přiřazení k jednomu z minimálně 3 sídlištních horizontů. Situace rozhodně stojí za bližší analýzu na základě náleзовých zpráv. Místo leží ve vyděleném prostoru (příkop) na břehu posvátného jezírka (obr. 2). Mohlo by jít o rozmístění idolů (tento názor uveden i v Profantová 2011).

Naposledy jsme publikovali bronzové enkolpion s vyobrazením svatého - snad sv. Jiří/Georg (konzultace s K. Horníčkovou, Prague), z hradiště – opět z prostoru u jezírka u Libuše (Profantová, Stolz 2007), jako dosti starobylý doklad průniku výsostně křesťanských symbolů na hradiště. Nyní obrátíme pozornost na opačný pól tehdejších náboženských představ – tedy k hmotnému pozůstatku pohanské symboliky.

V soukromé sbírce pana Papouška se nacházel řadu let (asi od r. 1987?) malý kamenný sloupek, pocházející z hradiště v Kourřimi (obr. 1, k němu Šolle 1966), z polohy na Zámečnici – tedy od 3. valu. Poloha na Zámečnici je zmiňována již ve vlastivědné příručce z r. 1915 (Tůma 1915, 317), později ji ani autor systematického výzkumu na hradišti M. Šolle nezmiňuje. To spíše nahrává pravosti nálezu.

³ Interpretace M. Šolleho, jež považuje kúlové jámy na okraji víceméně pohanského elitního pohřebiště (založeného v prostorové souvislosti s pohanským kultovním místem) za doklad malé křesťanské kaple či hřbitovního kostelíka není všeobecně přijímána, spíše se předpokládá možná existence malé svatyně v prostoru pohřebiště na akropoli (Šolle 1981, 105; Profantová 2006, 240).

Obr. 3: Kouřim, 1. a 2. strana kamenného „idolu“. Foto L.Svobodová (Profantová 2011).

Poloha je zmiňována mezi „rolí“ hned za polohou U Libuše– s níž nejspíše prostorově sousedila. Podle ústní výpovědi dr. J. Pavelčíka mohlo jít i o polohu u Libuše.

V roce 1998 se tento unikátní nález dostal do Muzea v Kolíně (předal jej dr. J. Pavelčík). Předmět dosud nebyl vědecky zhodnocen, proto se o to nyní pokusíme.

3. Popis kamenného předmětu

Kamenný sloupek cca 17 cm vysoký, o horním průměru 7 cm, zdobený motivem lidských masek. V horní části je na řezu kruhový, ve střední se jedná o vícehran (sedmihran), ve spodní, neúplné části vysoké 4 cm se rozšiřuje, ovšem pro neúplnost dochování spodní průměr nelze určit. V horním pásu je zobrazeno obličejů, ovšem nejsou všechny ani stejně velké, ani ve stejné výšce. Obličejové jsou různé, bez vlasů, jen jeden má naznačeny rozčísnuté vousy. Spodní patro zachycovalo podstatně více obličejů, avšak kvalitně jsou dochovány 2, 3, jen v základním tvaru, napočítat se dají další 3, zachycené jen v horní části, dále olámaný či odseknutý. V horní partii sloupku je vydlabána prohlubeň o průměru 4 cm, v jejím dně je ještě otvor, v němž mohl být zasazen nějaký

Obr. 4. Kouřim, 3. a 4. strana kamenného „idolu“. Foto L.Svobodová. Nепublikováno.

větší trn, drát apod. nejspíše měl sloupek nějaký doplněk z organického materiálu, asi dřeva či kůry. Obličje jsou vyvedeny v plochem reliéfu, mají vyznačeny protáhlé oči, nos, rýhou i obočí a malou prohlubni ústa. V případě většího obličje je naznačen i krk. U spodních obličejů je naznačena na hlavě jakási čelenka, pás zdobený šikmými rýžkami. Jeden z těchto obličejů má snad naznačeny vousy, avšak povrch je dosti otřelý. Ten vedle něj má jen hlubší střední rýhu pod ústy, ta může též souviset s úpravou vousů, ale nemusí. Temeno prvního a třetího dolního obličje nese stopy po naznačení vlasů – šikmými rýžkami. Vršek obličje č. 4 má též stopy po vlasech a částečně i horní část čelenky. U některých rýh se dá obtížně odlišit, zda jsou druhotné, či jde jen o stopy neumělého opracování pískovce. Foto obr. 3 – 5., obr.6. Ověřit pravost takového nálezů

Obr. 5. Kouřim, detaily různých pojetí obličejů „idolu“. Foto L. Svobodová.

je obtížné,⁴ pískovec je měkký kámen poměrně snadno opracovatelný, sloupek má uvnitř prohlubeň (s ještě níže vyhloubeným středem), takže mohl být původně doplněn prvkem/y z organického materiálu.

⁴ Srovnej: J. Fridrich 1967: Ověření původu sošky z Modřan; příspěvek k metodice výzkumu pravěkých památek uměleckého charakteru: Archeologické rozhledy 19, Praha 1967, 733-766. My jsme pouze s prof. Roytem konzultovali eventuelní mladší původ nálezu z hlediska umělecko historického, pro kvalitní trasologii nemáme vhodné badatele. Pro pravost nálezu by mohla jako indicie mluvit ta skutečnost, že nálezci „jeho objev“ ani po více než dvaceti letech nepřinesl mediální ani jinou „slávu“, do muzea se sloupek dostal v r. 1998 a dosud o něm nebyla napsána ani čárka.

4. Interpretace

Pokud by se nejednalo o kvalitní falzum z 20. století (s dobrou znalostí slovan-
ských idolů), máme před sebou neúplný pohanský idol. Vzhledem k existenci částečně
ohrazeného kultovního místa v prostoru u jezírka „U Libuše“ či „Libušinka“ (obr. 1, 2,
Šolle 1966, Profantová, Profant 2000, 205– 207 s obr.), datovaného do 9., případně na
počátek 10. století, nelze existenci idolů na hradišti zamítnout. Dosud se předpokládalo,
že šlo o idoly dřevěné a tedy nedochované.

Obličej je proveden velmi jednoduše, takže stylistický rozbor lze sotva uplat-
nit jak pro ověření pravosti, tak pro zpřesnění datování.

Vycházíme tedy z toho, že známe kamenné vícehlavé idoly u Slovanů, že Slované
používají idoly monumentální (Zbruč) i malé přenosné (např. dřevěný idol z Wolinu –
Profantová, Profant 2004, obr. s. 240 – a barev. obálka), ke kterým by patřil nejspíše i náš
exemplář. Mohl mít však i stabilní umístění, neboť jeho celkovou výšku neznáme a s pří-
padným dřevěným doplňkem (např. kloboukem) mohla dosahovat i 50 cm nebo o něco
více. To mohl být idol užívaný jednou rodinou. Rozdíly ve velikosti idolů odpovídají růz-
né velikosti kultovních míst od těch o průměru 21 m (Peryně u Novgorodu – Sedov 1982,
gl III, ris.18, Tab. 73:9) po „soukromé svatyně“ o průměru cca 2 m (Břeclav-Pohansko
– Dostál 1968, Profantová 2011, obr. s. 24, Profantová, Profant 2004, obr. s. 50).

Teď se chci vrátit k podobě obličejů a upozornit na vzdálenou obdobu z Usedomi,
kde byla nalezena pískovcová „matrice s obdobně stylizovaným obličejem“ ovšem zve-
řejněná bez měřítka, bude nejspíše výrazně menší (Biermann 2006, Abb. 5). Je datována
do 12. století a je považována za součást kovolitecké dílny. Další jednoduchý obličej v
kamenném provedení známe z dnešního Rakouska ze St. Martin am Silverberg, ovšem
tam jsou tváře zobrazeny pod sebou (Profantová, Profant 2004, 198 – 9 s obr., Glaser
1996). Tento idol však nemá primární nálezové okolnosti, tak jako většina výjimečných
nálezů tohoto druhu. Datovat jej můžeme jen do raného středověku.

Většina dosud známých idolů – drobných i monumentálních má čtyři obličej
jako vzácný idol ze Zbruči (Szymański 1996), vzácněji 6 (Wiślica– cf. Profantová, Profant
2000, 173 s obr.) či 7. Pět obličejů měl mít podle písemných pramenů jedině bůh Pore-
vit (u Saxa Grammatica zmíněno 5 hlav, Profantová, Profant 2000, 174), a též Porenut,
uctíváný v Korenici (dnes Gars v Německu) – ovšem tento měl mít 5. obličej na hrudi⁵,
nikoliv souřadně na hlavě. Obě božstva mohla souviset s kultem plodnosti, Porevit se
uctíval uprostřed léta. Kamenný objekt se 4 obličejí přežil na vrcholu (v lucerně) román-
ské rotundy v Plavči (Morava) umístěn tak, že nebyl z lodi viditelný (Kovárník 2007, bar.
foto Milošević 2011, obr. 41).

Podobně též románská křtitelnice z kostelíka na Magdalensbergu/Štalenska gora v
Korutanech má více obličejů a je chápána jako přežitek pohanských představ a způsobu
vyobrazení

Kapesní parohový idol z Wiślici v Polsku – má ještě jeden podobný detail: vyzna-
čený pásek nebo čelenku a snad nezřetelně nad ní vlasy, dále výrazně zašpičatělé konce
obličejů – brady – (cf. Tab 4: 2,3).

⁵ Tomuto pojetí je nejbližší právě idol ze St. Martin am Silverberg, který má jednu tvář posazenou na širokém
krku –to může být i stylizovaná hrud, následoval-li jen sloup.

Zašpičatělé brady obličejů mají i kovové idolky na tyčce i závěsné z Novgorodu (*Profantová – Profant 2004*, 84 s obr.) nebo některé ploché dřevěné součásti ohrad chrámů (Ralswiek), kde jde o znázornění vousů. Čelenka na obličejích spodní řady může mít symbolický význam – pokud by šlo o svět lidí, může souviset s předáváním (nabýváním) moci či jiným speciálním postavením (např. postavením žrece jako prostředníka lidí s ostatními světy). Tváře mají spíše bezvousé – jen v jednom případě lze uvažovat o vousích – většina dochovaných vyobrazení je také bezvousá (tak i popis Svantovítův), někdy s knírem (Swedt/Swiec – *Profantová, Profant 2004*, 217 s obr.; bar. *Simpson 2000*, s.138, snad i známý idolek z Wolinu).

Jistou obdobou mimo slovanský svět představuje kamenné „žezlo“ se čtyřmi plastickými protáhlými obličejí na obou koncích, doplněné v horní části o kulovitý útvar, původně, ukončený bronzovým ozdobným kruhem se soškou zvířete v horní části, z hrobu pod lodí ze Sutton Hoo (*Evans 2002*, Pl. s. 34–35, 83–84, Fig. 71, 72 a bar.32a, *Ahmedow* v tisku). Je vysoké 20/40 cm (2 měř.) a je považováno jak za symbol moci, tak se mu připisuje speciální význam v barbarizovaném světě pohanských představ a symbolů – snad nějaký totemický význam. Jde rovněž o kombinaci kamene a dalšího materiálu – bronzu, na konci kruhového kování je soška zvířete s parožím – snad jelena. Ani v anglosaském a severském světě nemá tento předmět analogie, proto chybí klíč k pochopení jeho významů.

Tradičně jsme v Českých zemích též postrádali nálezy idolů, ve slovanském prostředí většinou vyráběné ze dřeva, jež se v našem prostředí uchovává více než sporadicky. Přestože jsme o jejich existenci povšechně informováni i z domácích záznamů,⁶ při konkrétní představě o jejich podobách jsme si vypomáhali nálezy z Polska, Německa, Ukrajiny⁷ či dochovanými popisy idolů Svantovíta, Triglava⁸ apod.

5. Závěr

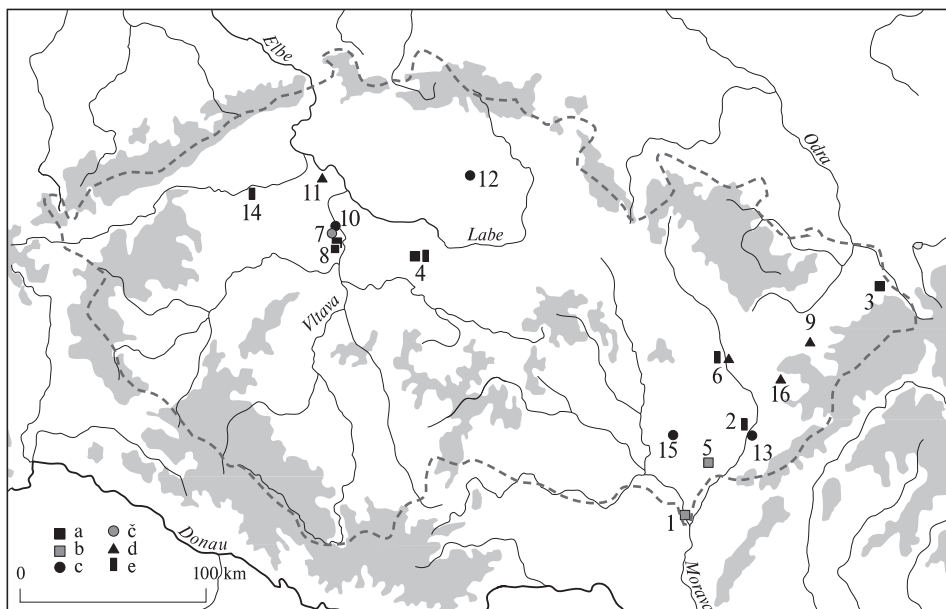
Na Kouřimi se pravděpodobně podařilo najít neúplný kamenný pohanský idol, zobrazující vícehlavá božstva, případně i jiné mýtické bytosti. Nemůžeme samozřejmě určit konkrétního zobrazeného boha, ovšem počtem tváří ani způsobem zobrazení se nevyomyká tomu, co o slovanských bozích víme.

Dva pásy obličejů nad sebou mohou, podobně jako se interpretuje situace u idolu ze Zbručí (*Profantová, Profant 2004*, 243 – 246, *Szymański 1996*), naznačovat různé sféry vesmíru: např. sféru bohů a sféru lidí či prostředníků se světem lidí, vzhledem k odlomení sloupku na něm mohla být zastoupena ještě jedna (podsvětní) sféra.

⁶ Jako motto uvedený citát z Kosmy (Kronika Česká), ale především zmínky ze svatováclavských legend *Crescente fide* a *Legenda* tzv. Kristiána, viz J. Ludvíkovský: *Legenda Christiani / Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius* (Kristiánova legenda / Život a umučení sv. Václava a jeho báby sv. Ludmily; 90. léta 10. století), ed. J. Ludvíkovský, Praha 1978. *Crescente fide* (Když se šířila víra; brzy po 975) bavorská verze legendy in *Fontes rerum bohemicarum*, ed. J. Emler, Praha 1873. Překlad latinské legendy in V. Chaloupecký: *Na úsvitu křesťanství*, Praha 1942. V obou legendách se hovoří o ničení idolů v 1. třetině 10. století.

⁷ Např. Wolin, Jankowo, Zbruč viz N. Profantová – M. Profant 2004, *Encyklopedie...* 89, 243-6.

⁸ Saxo Grammatikus, „Činy Dánů“, in: L. Niederle: *Život starých Slovanů, zejména II/1 Víra a náboženství*. Praha 1924. Helmold, In: Kněze Helmolda slovenská kronika, Praha 1947 (čes. př.), cf. též N. Profantová - M. Profant: 2004, *Encyklopedie...*, Praha, 210, 211, 222.

Obr. 6. Mapa archeologicky zjištěných dokladů pohanského kultu: pohanských svatyní a idolů. Podle N. Profantové 2011. Nemapovány častější doklady konkrétních rituálů (stavebních či jiných obětín). Vysvětlivky: a – svatyně na hradišti, b – více svatyněk na hradišti, c – svatyně či doklad rituálu mimo hradiště, č – kamenný stolec, d – posvátná hora, e – idoly nebo závěšky s tvářemi boha. Lokality: 1 Břeclav – Pohansko, okr. Břeclav (3 kultovní místa), 2 Hluk – mohylník–závěsek, okr. Uherské Hradiště, 3 Chotěbuz – Podobora, okr. Karviná, 4 Kouřim, okr. Kolin(a,e), 5 Mikulčice, okr. Hodonín (1,2), 6 Olomouc, okr. Olomouc, 7 Praha – hrad, okr. Praha 1, 8 Praha – Malá Strana, okr. Praha, 9 Radhošť, okr. Vsetín, 10 Roztoky u Prahy, okr. Praha západ, 11 Říp, okr. Litoměřice, 12 Srbsko – Sokolka, okr. Mladá Boleslav, 13 Uherské Hradiště – Sady, okr. Uherské Hradiště, 14 Žatec, okr. Žatec, 15 Letonice, okr. Vyškov, 16 Klášťov, okr. Vsetín. Pro velké nejasnosti nezařazeno Hradsko u Mšena, ani Praha – Lahovice (Čechy).

Pokud budeme považovat idol za autentický, vznikl nejspíše v 9. či 10. století, kdy se rozvíjelo hradiště starokouřimské a kdy nebylo pohanství ještě vytlačeno zcela na okraj společnosti.

Jedná se o první nález pohanského idolu v Čechách a na Moravě, i když existenci dřevěných idolů máme na Moravě doložena několika nálezy kultovních míst s kúlovými jámami, interpretovanými jako jámy po dřevěných idolech (Břeclav- Pohansko – 2 kruhové svatyně, patrně i Chotěbuz- Podobora – souhrnně Profantová, Profant 2004, 50–52, 83, Kouřil 1998, 99–101, obr. 37). Skutečné idoly se dochovaly většinou mnohem severněji (Jankowo se 2 obličejí s vousy, Fischerinsel – (mužský i ženský) písemnou zmínkou je doložen trojhlavý idol i blíže k našim hranicím – v Brandenburgu (pro 12. století – byl zničený za vlády Jindřicha Lva – cf. Profantová, Profant 2004, 49–50, mapa s. 237).

Prostorové proluky nálezů však v žádném případě neznamenají absenci jevu, svatováclavské legendy Kristiánova (Ludvíkovský 1978) a Crescente fide (Emler 1873), obě ještě z 10. století, zmiňují ničení idolů v Čechách v době Spytihněvové (895–915) a Václavově (924/5–935).

Kamenné idoly jsou v malém počtu doloženy u východních Slovanů (Zbruč, idol boha Velesé písemně), ojediněle i u jižních (Dalmácie, Vačan i St. Martin am Silveberg

(32 cm), ale i Garvan v Bulharsku, kde šlo o malý idolek (25 cm) nalezený v domě–polozemnici č. 102 u pece– ovšem jen s jedním obličejem, nasazoval se na dřevěný kůl, z 8–9. století–*Vázarova 1986, Profantová, Profant 2004, 74*). Proto nás nemusí příliš překvapovat i jeho ojedinělý výskyt u západních Slovanů. Zejména, když v kulturně ne příliš vzdálené Wišlici (Malopolsko) se našel přenosný idol parohový, a když vyobrazení boha či démona se objevilo také na Moravě, byť v kovovém provedení, již v závěru 8. či na počátku 9. století (Hluk a Olomouc – *Profantová 2010, táž 2011 s obr. s. 27*).

Pětivářnost některých božstev západních Slovanů je navíc bezpečně doložena písemnými zmínkami.

Kamenný neúplný idol z Kouřimi se stal nejspíše zcela ojedinělým svědectvím o rozvinutém pohanství v Čechách 9.– 10. století. Mohl být doplněn buď dřevěným prvkem (tváří) či vyobrazením nějakého významného atributu (např. klobouku), případně i dvěma různými atributy podle konkrétních slavností.

Literatura

- Biermann, F. 2006: Handwerk und Markt in der slawenzeitlichen Burgstatt Usedom, *Zeitschrift für Archeologie des Mittelalters* 34, 153–164.
- Emler, J.(ed.) 1873: *Fontes rerum bohemicarum*, Praha 1873.
- Evans, C. A. 2002(1. vyd. 1986): *Sutton Hoo ship Burial*. London.
- Fridrich, J. 1967: Ověření původu sošky z Modřan; příspěvek k metodice výzkumu pravěkých památek uměleckého charakteru: *Archeologické rozhledy* 19, Praha, 733–766
- Glaser, F. 1996: St. Martin am Silverberg, *Archeologie in Österreich*, Wien, 19–21.
- Helmold z Bossau: *Kněze Helmolda slovanská kronika*, Praha 1947 (čes. př.)
- Chaloupecký, V. 1942: *Na úsvitu křesťanství*, Praha.
- Kouřil, P. 1998: *Slovanské osídlení českého Slezska*, Brno–Český Těšín 1994, 99–101, obr. 37.
- Kovárník, J. 2007: Nový poznatek ke stavební technologii románské rotundy sv. Kateřiny ve Znojmě. Poznámka k lucernám u rotundy ve Znojmě a v Plavči, *Ve službách archeologie* 1, Brno, 162–172.
- Niederle, L. 1924: *Život starých Slovanů, zejména II/1 Víra a náboženství*. Praha 1924.
- Ludvíkovský, J.(ed) 1978: *Kristiánova legenda*, Praha.
- Milošević, A. 2011: Slika Božanskog boja – likovni i ikonografski pogled na konjanički reljef iz trhovnice u Dalmaciji–Divine–Battle Picture: Visual and iconographic view of the horseman relief from Žrnovnica in Dalmatia, in: A.Pleterski, T. Vinščak (eds.) *Perunovo koplje, Ljubljana (Studia mythologica Slavica Supplem. 4)*, 17–72.
- Profantová, N. 2006: Pohřebiště elity ve Staré Kouřimi, in: P.Sommer (ed.) *České země v raném středověku*, Praha, 232–243.
- Profantová, N. 2010: Závěsek s motivem lidské tváře – nová interpretace staršího nálezů z Olomouce– Pendant with the motif of a human face: A new interpretation of the older finds from Olomouc, Olomouc, „Arcidiecézní muzeum na Olomouckém hradě” 20.–22.11. 2007, Olomouc, 59– 64.
- Profantová, N. 2011: Nové poznatky o archeologicky zjistitelných projevech pohanství v Českých zemích, in: D. Foltýn, P. Meduna (eds.): *Cokoli kostel má, nemůže kníže odnítí...Věnováno P. Sommerovi k životnímu jubileu*. Praha– Lidové noviny, 21–39.

- Profantová, N. – Profant, M. 2000 a 2004 (doplň. vydání): Encyklopedie slovanských bohů a mýtů. Praha–Libri.
- Profantová, N. – Stolz, D. 2007: Nový nález relikviářového křížku z Kouřimi, Od knížat ke králům. Sborník pro J. Žemličku, Praha, 124–130, 604.
- Sedov, V. V. 1982: Vostočnyje Slavjane v VI–XIII. vv. Moskva Archeologija SSSR.
- Simpson, H. 2000: Taschengott, in: Wiczorek A., Hinz H–M. (eds.) Europas Mitte um 1000, Katalog. Stuttgart, S.137–8.
- Szymański, W. 1996: Posąg ze Zbrucza i jego otoczenie. Lata badań, lata wątpliwości. Przegląd Archeologiczny 44, Wrocław, 75–114.
- Šolle, M. 1959: Knížecí pohřebiště na Staré Kouřimi– Fürstliche Bestattungsstätte in Stará Kouřim. Památky archeol. 50, 353–506.
- Šolle, M. 1966: Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách – Alt Kouřim und die großmährische Kultur in Böhmen. Praha.
- Šolle, M. 1981: Kouřim v průběhu věků. Praha.
- Třeštík, D. 1997: Počátky Přemyslovců, Praha .
- Tůma, J. 1915: Kolínsko, Kouřimsko. Paměti osad na Kouřimsku. Kolín.
- Važarova, Ž. 1986: Srednevekovnoto selišče Garvan, silistrenski okrąg VI–XI v. Sofia (Izdatelstvo na Bŕgarskata akademija na naukite).

Poganski idol s Kouřima, Česká republika

Nada Profantová

Delo povzema dosedanja spoznanja o arheološko ugotovljenih prdkrščanskih pojavih na gradišču Kouřim na osrednjem Češkem. Sedaj je ovo objavljen kamnit stebriček z dvema vrstama okrasa. Zgornja vrsta prikazuje 7 obrazov, spodnja 6 manjših, od slednjih sta dva ohranjena v celoti. Stebriček je bil prvotno visok več kot 22 cm in ga je najverjetneje dopolnjeval del iz organske snovi (kapica, klobuk), ki ga je podaljševal.

Stebriček je našel amater pred več kot 20 leti na gradišču blizu tretjega okopa – torej ne daleč od kulturnega prostora pri mlaki U Libuše (obr. 1, 2). Sedaj je v muzeju v Kolínu. Če to ni izjemno posrečen ponaredek, gre za idol iz časa od 9. st. do prve polovice 10. st., ki prikazuje dve sferi: najverjetneje sfero bogov in sfero posrednikov med bogovi in ljudmi oziroma sfero vladarjev(?). Iz pisnih virov poznamo samo enega boga s petimi obrazi – Porevita (Saxo Grammaticus na začetku 13. st. omenja pet glav). Vendar zaradi tega nikakor ne istovetimo idolčka s tem bogom, ampak želimo samo opozoriti na obstoj bogov s petimi obrazi pri zahodnih Slovanih.

Kamnit predmet s štirimi obrazi je preživel na vrhu romanske rotunde v Plavču (Moravska), kjer je bil nameščen tako, da se ga ni videlo iz ladje. Podobno ima kropilnik v cerkvi na Štalenski gori/Magdalensberg na Koroškem več obrazov in ga je mogoče razumeti kot prežitek poganskih predstav in načinov upodabljanja.

Nepopolni kamniti idol s Kouřima je verjetno edinstvena priča razvitega poganstva na Češkem v 9. – 10. stoletju. Gre za prvo najdbo poganskega idola v Češki republiki.